

Література

1. Конституція України. – К., 1996.
2. Кримінально-процесуальний Кодекс України. – К., 2004.
3. Янович Ю.П. Уголовный процесс Украины. – Харьков, 2003.

А.В. Криштон

Українська академія банківської справи НБУ

ПРАВОВОВИЙ СТАТУС ПОТЕРПІЛОГО: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Україна – ще досить молода держава. Свого статусу могутності та незалежності вона здобула 24 серпня 1991 р. Це був зроблений перший крок до становлення України, як правової, суверенної, унітарної демократичної країни. В подальші роки відбувалися великі та край важливі зміни не тільки на державному рівні, але й на такому рівні, де зачіпалися інтереси людини не лише як громадянина, а як окремої особистості. Дійсно, такі події в житті суспільства нерозривно пов'язані з процесом оновлення юридичної бази захисту прав і свобод людини, приведення її у відповідність до європейських норм.

Важливе значення у вдосконаленні правового статусу особи в державі має Конституція України, яка прийнята 28 червня 1996 р. Саме вона проголосила такі основні права людини, як: право на життя, право на повагу до гідності, право на свободу та особисту недоторканність та інші не менш важливі процесуальні гарантії. Особливе місце у системі гарантування прав і свобод людини, мають міжнародно-правові акти, а саме, Загальна декларація прав людини, проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські й політичні права, Європейська конвенція про захист прав та основних свобод людини, Декларація ООН “Основні принципи правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою” [1] та ін.

Розглянуті мною міжнародні акти у сфері захисту прав людини свідчать про особливу стурбованість міжнародної спільноти проблемою забезпечення захисту прав особи, в тому числі у кримінальному судочинстві. Найвагомішим питанням для вирішення є: гарантування надійного захисту потерпілого та розширення його прав в сфері кримінального судочинства.

Не дивлячись на постійний розвиток юридичної науки, все ж таки існує недосконалість правового статусу потерпілого. Візьмемо хоча б тлумачення самого поняття “потерпілий”. В кримінальному процесуальному праві, потерпілим визнається особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду. А у кримінальному праві це питання взагалі не висвітлюється. Я вважаю, що було б доцільним закріпити поняття потерпілого і в кримінальному законодавстві.

В чинному законодавстві України, переважна увага приділяється забезпеченню належного захисту прав та інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, яким загрожує кара з боку держави за вчинений злочин, а потерпілим особам, серед яких є найбільш чутливі категорії людей – діти, інваліди, люди похилого віку, їм не завжди приділяється відповідна турбота з боку держави. Зокрема, існує неоднаковий обсяг прав цих учасників кримінального процесу. Статистичні данні свідчать про, що з кожним роком збільшується кількість осіб, які постраждали від злочині, а отже і повинен зростати рівень їх захищеності. Але на сьогоднішній день, цей захист не проявляється державою, навіть у царській Росії становище потерпілого за Статутом кримінального судочинства було кращим – понад 38 статей були присвячені правам потерпілого у кримінальному процесі, зокрема право на ознайомлення в будь-який час із матеріалами слідства, на відшкодування збитків, яких він зазнав через явку до суду у випадках, коли туди не з'явився обвинувачений [2]. Чинним законодавством такі права не передбачені.

Окремі науковці-процесуалісти вважають, що потерпілий, як учасник кримінального процесу, наділений усіма необхідними правами та гарантіями. Відповідно до ст. 49 КПК України, потерпілий та його представник мають право: подавати докази, заявляти клопотання, знайомитися з усіма матеріалами справи з моменту закінчення досудового слідства, а у справах, в яких досудове слідство не провадилось, – після призначення справи до судового розгляду: брати участь у судовому розгляді, заявляти відводи, оскаржувати дії особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора та суду [3]. Так, дійсно, ці права закріплені в законодавстві і повинні бути додержані, але на сьогоднішній день, на практиці, людина, яка постраждала від злочину, повною мірою не може реалізувати ці права у реальному житті.

Так, Конституцією України (ст. 62) передбачена презумпція невинуватості обвинуваченого. Подібного принципу, щодо потерпілого, в законодавстві не існує, хоча, на нашу думку, доцільно було б закріпити принцип пріоритетності прав потерпілого над правами обвинуваченого. Хоча зрозуміло, що, з одного боку, він суперечив би Конституції, де зазначено, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах, але з іншого – потерпілому повинно бути надано більше можливостей для захисту своїх порушених прав, а також обов'язкове врахування його думок та позицій у продовж розгляду справи. Коли зачіпаються інтереси людей, незалежно від розміру заподіяної шкоди майну або здоров'ю, в такому випадку особа виступає, як жертва неправомірних дій з боку інших людей, які порушують встановлений законодавством порядок. Держава, в особі уповноважених органів

державної влади, повинна забезпечити недоторканність особистості, повагу до її гідності і надати належну правову допомогу.

Вбачається несправедливість та нерівність обсягу прав потерпілого та обвинуваченого у разі його недієздатності. Так, наприклад, згідно з п. 2 ч. 1 ст. 206 КПК України, у разі психічного або іншого тяжкого захворювання обвинуваченого, яке перешкоджає закінченню провадження у справі, слідчому в таких випадках надається право зупинити слідство. А коли в подібній ситуації опинився потерпілий? У кримінальному процесуальному праві такі випадки не передбачені. Але якщо наша влада намагається побудувати дійсно правову державу, то права та свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені. Встановлення подібної норми, не тільки гарантувало б дотримання прав потерпілого, а й сприяло б з'ясуванню об'єктивної істини у кримінальній справі.

Не дивлячись на такі прогалини в праві, людина, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Постановою Пленуму Верховного Суду України від 2 липня 2004 р. № 13 “Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів”, передбачено низку випадків, які повинні бути прийняті до уваги у кримінальному судочинстві, з метою забезпечення конституційних і процесуальних гарантій прав потерпілого.

Питанням щодо додержання законності у реалізації своїх прав потерпілим займаються і міжнародні організації. Так, Декларацією основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, яка була прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї від 29 листопада 1985 р., закріплені положення щодо справедливого поводження з жертвами, право на отримання компенсації за завдані збитки, право соціальної допомоги від органів державної влади, право на отримання інформації, надання належної допомоги жертвам протягом всього судового розгляду. Декларація передбачає ті напрями, в яких необхідно діяти державам з метою забезпечення законності та захисту прав осіб.

Наприкінці слід зазначити, що проблема недосконалості правового статусу потерпілого була і залишається актуальною. Забезпечення рівного становища особи, поміж інших учасників кримінального процесу – це завдання держави. І лише за умов розширення процесуальних прав, можна досягти верховенства права і закону.

Література

1. Права человека: Сборник международных договоров. – Нью-Йорк, – 1989.
2. Півненко В.П., Мірошніченко Є.О. Про презумпцію правоти і пріоритетності прав потерпілого // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 8.
3. Малярєнко В.Т. Кримінальний процес України: Стан та перспективи розвитку. – К., – 2004.

Криштоп, А.В. Правовий статус потерпілого: проблеми і перспективи [Текст] / А.В. Криштоп // Права людини як критерій морального виміру політики і державної влади : збірник тез доповідей за матеріалами міжвузівських студентських наукових читань, присвячених 57-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (8 грудня 2005 р.). - Суми : УАБС НБУ, 2006. – С. 85–87.